

органом при монархові, а за Генріха VIII і Т. Кромвеля – стає фактично центральним органом державного управління. Реформи Таємної ради, започатковані у ранньотюдорівський період, були продовжені У. Сесілем у період правління Єлизавети I. На одному з портретів королеви, відмічає історик Д. Гай, її плащ був символічно прикрашений очами, вухами, але не ротами. Цей символізм відноситься до ролі її радників у системі управління державою, особливо Сесіля. Так, сер Д. Девіс (1569–1626) писав: “Багато речей вона бачила та слухала через них, але рішення та вибір був її власний” [4, р. 11].

Таким чином, Таємна рада пройшла етап складної еволюції, рада доби ранніх Тюдорів – це новий орган державного управління, який трансформувалася з органу, що виконував дорадчі функції, в орган виконавчої влади з правом законодавчої ініціативи короля в раді. Рада перетворюється в постійно діючий інститут влади та зосереджує у собі всі засоби адміністративного управління. Радницькі функції цього органу набувають другорядного характеру, у той час як на перший план виступають його функції як центрального виконавчого органу.

Джерела та література

1. Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X–XII века. – М., 1938.
2. Dicey A.V. The Privy Council. – L., 1887.
3. Александренко В.Н. Английский Тайный Совет и его история. – СПб., 1888.
4. Guy S. Tudor England. – Oxford, 1988.
5. Mackie J.P. The earlier Tudors 1485–1558. – Oxford, 1966.
6. Elton G.R. The Tudor revolution in the government. Administrative changes in the reign of Henry VIII. – Camb., 1953.
7. Lockyer R. Henry VII (Seminar studies in history) / Ed. by P. Richardson. – L., 1968.
8. Baldwin J.F. The king's council in England during the Middle age. – L., 1913.
9. Сливко С.А. Социальная борьба в Англии в конце XV века и формирование английского абсолютизма: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02. – М., 1965.
10. Мортон А.П. История Англии: Пер. с англ. Н. Черняковской. – М., 1950.
11. Tudor constitution documents A.D. 1485–1603, with a historical commentary / Ed. by J.R. Tanner. – Camb., 1922.
12. Энсон В. Английская корона и ее конституционные законы и обычаи. – СПб., 1914.
13. Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII / Ed. by J. S. Brewer, J. Gardner and R. H. Brodie. – L., 1862–1932.
14. Pollard A.E. The evolution in the parliament. – L., 1938.
15. Гнейст Р. История государственных учреждений Англии. – М., 1885.
16. Elton G. R. Policy and police. The enforcement of the Reformation in the age of Thomas Cromwell. – Camb., 1972.

Summary

The article deals with the analysis of the development of the Privy Council in the structure of the state in England in the time of the early Tudors. The author presents changes in the Privy Council and the role of the Royal power in this process. The dynamics and character of interconnection of the Royal power and the Privy Council are displayed. Under the leadership of Privy Council some administrative reforms in the state governing of England of the first part of the XVI century were realized.

К. А. Черевик

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЮ ПОЛІТИКОЮ В АНГЛІЇ У 60–70-х рр. XIX ст.

У 60–70-х рр. XIX ст. Англія займала одне з провідних місць на європейській та світовій міжнародній арені. Як одна з великих держав вона мала великий авторитет в Європі та своєю політикою значно впливала на всі процеси, які відбувалися на континенті в той час. Дослідження організації управління зовнішньою політикою в Англії в цей період дозволяє побачити механізм прийняття та реалізації зовнішньополітичних рішень у цій державі, як у центрі, так і на місцях, з'ясувати фактори, які впливали на нього, зокрема, виявити роль в управлінні іноземними справами монарха, прем'єр-міністра, урядового кабінету в цілому, парламенту та суспільної думки, визначити ступінь розвитку тодішньої англійської дипломатичної служби. Все це, у свою чергу, дає можливість дати оцінку спроможності Англії суттєво впливати на тогочасні європейські міжнародні відносини.

Незважаючи на те, що роль Англії у змінах в системі міжнародних відносин в Європі у другій половині XIX ст. знайшла широке висвітлення в зарубіжній та вітчизняній історіографії, питання організації управління зовнішньою політикою в цій державі досліджено набагато менше. У радянській історіографії та в сучасній українській історіографії відсутні спеціалізовані дослідження з даної теми. Проте, остання знайшла певне висвітлення в зарубіжній історіографії, зокрема в англійській та американській. Так, англійський дослідник Р. Джонс у своїй праці детально описав розвиток англійської дипломатичної служби у 1815–1914 рр. [1]. Окрім цього, різні аспекти досліджуваної проблеми, як то: вплив королеви, голови уряду, парламенту, преси на здійснення зовнішньої політики Англії розглядаються в працях, присвячених зовнішній та внутрішній політиці Англії XIX ст. Зокрема, це праці англійських та американських дослідників П. Хейса, П. Кеннеді, Х. Хенхема, Дж. Кларка, Л. Стречі [2–6]. Цінні факти з організації управління зовнішньою політикою в Англії у 60–70-х рр. XIX ст. також можна знайти у джерелах тієї епохи, зокрема у “Листах королеви Вікторії” та “Hansard’s parliamentary debates” – матеріалах дебатів в англійському парламенті [7–9].

Отже, мета даної статті – дослідити організацію управління зовнішньою політикою в Англії у 60–70-х рр. XIX ст. в центрі та на місцях і визначити фактори, які впливали на неї.

Організація управління зовнішньою політикою в будь-якій країні передусім залежить від політичної системи, яка існує в ній. Як відомо, політична система, яка існувала в Англії у XIX ст., складалася ще в XVII–XVIII ст. Англія була парламентською монархією. Законодавча влада належала парламенту (складався з двох палат – палати лордів та палати громад) і королю, виконавча – уряду [10; 11].

З XVII ст. в країні існувала двопартійна система. Тогочасні уряди Англії формувалися саме на партійній основі. За сталим звичаєм, монарх доручав формування урядового кабінету лідеру тієї партії, яка одержала більшість на виборах у парламент. При владі поперемінно знаходилися партія консерваторів (торі) та партія лібералів (вігі) [11, с. 4]. Хоча прем’єр-міністр звичайно формував кабінет з членів своєї партії, монарх міг накласти вето на будь-яку кандидатуру на міністерську посаду [4, с. 61–62].

Чисельний склад англійських урядів тривалий час не був сталим, але більш-менш стабілізувався на початок 60-х рр. XIX ст. Так, у досліджуваний період до складу англійських урядів входили не тільки міністри, які очолювали найбільш важливі відомства, тобто міністр фінансів, морський міністр, міністр закордонних справ, міністр внутрішніх справ, військовий міністр, міністр колоній, міністр по справах Індії, міністр по справах Ірландії, міністр пошти та телеграфу, міністр торгівлі, міністр юстиції та генеральний скарбник, але й персони, які не очолювали міністерства, а саме: канцлер герцогства Ланкастер, “лорд-хранитель печатки”, “лорд-президент ради”, лорд-канцлер [12, с. 48–55]. У цілому, урядовий кабінет у той час звичайно складався з 12-15 урядовців [4, с. 75–76].

Хоча уряд у цілому ніс відповідальність за зовнішньополітичний курс країни, останній традиційно вважався прерогативою міністра закордонних справ. В Англії міністерство закордонних справ традиційно називається “Форін офіс”, тому міністра закордонних справ часто називають так – голова Форін офіс. Він безпосередньо відповідав за зовнішню політику держави та здійснював управління нею, але при цьому не був простим виконавцем рішень уряду. На засіданнях уряду обговорювалися лише найбільш важливі питання зовнішньої політики. Кожен з міністрів міг висловити свою думку з того чи іншого питання, але дуже часто міністрам просто бракувало компетентності [4, с. 78].

У 60–70-х рр. XIX ст. у голови Форін офіс було два заступники [2, с. 124–125]. Посада другого заступника офіційно називалася “парламентський заступник голови Форін офіс”. У його обов’язки входило виступати в парламенті від імені уряду з питань зовнішньої політики у відсутність голови Форін офіс [1, с. 108].

На відміну від інших членів урядового кабінету, голова Форін офіс в цілому мав велику ступінь незалежності від уряду в своїй діяльності. Усі заяви з питань зовнішньої політики, всі кроки уряду та монарха, пов’язані з нею, мали робитися з відома міністра закордонних справ та за умови консультації з ним [2, с. 112–113]. Офіційно лише він мав право надавати інструкції англійським дипломатичним представникам за кордоном [13, с. 67]. Але на початок 60-х рр. XIX ст. склався такий стан справ, що голова англійської дипломатії не мав реальної свободи дій для здійснення своїх повноважень, якщо він ігнорував позицію голови уряду та монарха з важливих зовнішньополітичних питань [4, с. 78]. На думку англійських дослідників, це було наслідком того, що в Англії того часу склалася практика, згідно з якою голова уряду був не тільки в курсі роботи міністерства закордонних справ, як і всіх інших міністерств, але й керував зовнішніми справами разом з міністром закордонних справ [4, с. 61–62].

Історія зовнішньої політики Англії після Віденського конгресу 1814–1815 рр. свідчить про те, що голова уряду дійсно брав активну участь в управлінні зовнішньою політикою [5, с. 316]. Аналіз джерел та літератури демонструє, що іноді це навіть призводило до конфліктів між ним та головою Форін офіс. Найбільш часто ці конфлікти виникали через перевищення обома урядовцями своїх повноважень. Так,

голова уряду міг без консультації з головою Форін офіс робити заяви з різних питань зовнішньої політики, спілкуватися без відома останнього з дипломатичними представниками Англії за кордоном та з іноземними дипломатами в Лондоні [2, с. 112–113]. Бувало й таке, що голова уряду особисто писав інструкції англійським дипломатичним представникам за кордоном [13, с. 67]. У свою чергу, голова Форін офіс часто міг приховувати важливі дипломатичні документи від прем'єр-міністра, хоча був зобов'язаний показувати їх йому [6, с. 189]. Траплялося також, що голова Форін офіс взагалі приймав важливі зовнішньополітичні рішення зі своєї власної ініціативи, без відома королеви, прем'єр-міністра та всього уряду [6, с. 199].

Крім того, на думку зарубіжних дослідників, практика, що склалася на початок 60-х рр. XIX ст. та продовжувала існувати в подальші десятиліття, продемонструвала, що іншою людиною після голови уряду, яка могла зазіхати на право голови Форін офіс здійснювати зовнішню політику Англії та робила це, був англійський монарх, якого в цей час уособлювала королева Вікторія. Вона посіла англійський престол у 1837 р. та займала його до 1901 р. Це була видатна людина та державний діяч. З її ім'ям пов'язана ціла епоха в історії Англії, так звана "Вікторіанська епоха". Королева Вікторія протягом свого правління прагнула реально впливати на всі сфери політичного та суспільного життя. Зовнішня політика країни не залишилася поза її увагою [14, с. 44–45]. У зарубіжній історіографії існують різні думки щодо ступеню впливу королеви на здійснення англійської зовнішньої політики. Але незаперечним є факт, що вже з початку свого правління вона претендувала на реальне управління зовнішньою політикою країни. У цьому Королеву Вікторію активно підтримували її чоловік принц-консорт Альберт та його радник Штокмар. Вони вважали, що саме монарх мав творити зовнішню політику держави, а уряд лише мусив виконувати його волю. Королева цілком розділяла цю думку [6, с. 127–193].

Але намагання королеви втрутитися в справи Форін офіс призвело до справжнього конфлікту між нею та головою зовнішньополітичного відомства лордом Пальмерстоном. Він керував Форін офіс майже безперервно з 1830 по 1851 роки [2, с. 107]. Аналіз джерел демонструє, що найбільш часто перепалки між королевою та її міністром виникали через порушення існуючої процедури ознайомлення монарха з іноземними справами. Так, існувало правило, що жодна депеша не могла бути відправлена головою Форін офіс без схвалення або відома королеви. Королева Вікторія вимагала від нього показувати їй тексти депеш, редагувала їх, повертала з вимогою перегляду і т.п. Отже, таким чином вона намагалася керувати зовнішньою політикою країни [7, с. 10].

Однак вже у середині XIX ст. річна кількість депеш перевищувала 50 тисяч [2, с. 124]. Крім того, лорд Пальмерстон виступав взагалі проти втручання королеви в зовнішню політику, тому здебільшого намагався ігнорувати вимоги королеви щодо депеш [2, с. 106]. Так, голова Форін офіс часто або не передавав їх королеві, або передавав занадто пізно, так щоб не залишалось часу на їхнє виправлення, або передавав, але не переробляв їх потім, як хотіла того королева, а відсилав у їхньому початковому вигляді [6, с. 187]. Терпінню королеви настав кінець. 12 серпня 1850 р. вона написала меморандум, у якому виклала свій погляд на відносини між головою Форін офіс та монархом і передала його лорду Пальмерстону. У документі чітко визначалося право монарха на контроль діяльності голови Форін офіс [4, с. 55]. Але на лорда Пальмерстона це не вплинуло. У 1851 р. він без консультації з урядом та королевою від імені Англії привітав державний переворот Наполеона III у Франції. Це коштувало голові Форін офіс його посади [2, с. 107].

Записи в журналі королеви Вікторії та її листи свідчать про те, що наступники Пальмерстона на посаді голови Форін офіс, передусім лорд Рассел, який керував англійською дипломатією у 1859–1865 рр., також часто не додержувались правила стосовно депеш [7, с. 46].

Листи королеви Вікторії також демонструють, що іншим джерелом непорозумін між королевою та головами Форін офіс у 60–70-х рр. XIX ст. іноді ставало кадрове питання. Монарх мала особливий інтерес у дипломатичних призначеннях, особливо при дворах, з якими вона була персонально зв'язана, а це при її родинних зв'язках означало фактично всі королівські двори тогочасної Європи. Вона вимагала, щоб з нею консультувалися при призначеннях голів, перших секретарів дипломатичних представництв Англії, передусім в Європі [1, с. 172]. Так, королева Вікторія у 1867 р. вимагала призначення Мор'єра першим секретарем посольства Англії в Берліні, але невдало [1, с. 176]. У 1875 р. вона листувалася з тодішнім головою Форін офіс лордом Дербі з приводу кандидатури на ту ж саму посаду [8, с. 366–368].

Крім того, як будь-яка людина, королева мала свої власні політичні погляди, свої симпатії та антипатії, у тому числі в зовнішній політиці. Вона часто висловлювала їх своїм міністрам, іноді в досить сильних виразах [4, с. 28]. Це у певній мірі впливало на зовнішню політику уряду. Зокрема, для європейської політики Англії важливим став фактор симпатії монарха до всього німецького. Вікторія більшу частину свого життя займала фактично пронимецьку орієнтацію у зовнішній політиці та виступала за союз між Англією та Німеччиною. Її власне німецьке походження, вплив чоловіка – німецького принца та його радника Штокмара, шлюб старшої доньки з пруським кронпринцом та

незчисленні зв'язки королеви з Німеччиною, на думку зарубіжних дослідників, робили для королеви неможливим повністю відокремити особисті та політичні погляди, бачити у Німеччині іноземну країну. Коли справа стосувалася зміни політики Англії щодо Німеччини, англійські міністри вже на практиці знали, що потрібно діяти особливо уважно та обережно, ніж звичайно, і бути готовими, що королева буде обов'язково наполягати на тому, щоб з нею попередньо порадилися [3, с. 124–125]. Проте, англійський уряд нерідко використовував авторитет королеви та її вплив на європейські королівські родини, з якими вона постійно вела дипломатичне листування, для вирішення завдань європейської політики Англії [4, с. 28].

На процес здійснення зовнішньої політики в Англії також впливав англійський парламент. Але на той час він не грав ще великої ролі в цьому процесі. Санкція парламенту на оголошення війни, затвердження договорів бралася урядом звичайно постфактум. Позиція законодавчої влади була особливо сильна в порівнянні з виконавчою у фінансових справах. Як зазначив англійський дослідник Кларк: “Критика зовнішньої політики уряду концентрувалася більше на її ціні, ніж на самій політиці” [5, с. 315].

Матеріали парламентських дебатів свідчать, що парламент мав право запросити в уряду документи з зовнішньої політики, як у цілому з якоїсь проблеми, так і з її окремих аспектів. Але уряд міг відмовити в цьому запиті або відкласти представлення документів на деякий час під різними приводами, представити їх частково [9, с. 466, 566]. Парламентські запити у справах зовнішньої політики, які часто практикувалися, мали на меті тільки регулярний контроль виконавчої влади, а не керування зовнішньою політикою [5, с. 315]. Однак парламент завжди міг ініціювати голосування в тому недовірі уряду, у тому числі через зовнішню політику останнього. Крім того, існувала індивідуальна відповідальність міністрів перед парламентом. Останній міг виразити недовіру окремому міністру і той після цього мусив піти у відставку [4, с. 78–79].

Хоча роль парламенту в управлінні зовнішньою політикою була відносно мала, сам він широко використовувався політиками у боротьбі за владу, за виборця, за суспільну думку країни в цілому. У вітчизняній та зарубіжній історіографії визнано, що суспільна думка як така на той час вже стала тим важливим фактором, який англійські уряди не могли не враховувати, якщо хотіли залишитися при владі. Виразником суспільної думки була передусім преса. Англійська преса XIX ст., як і нині, відображала партійний устрій країни. Кожна з двох правлячих партій мала свої періодичні видання [12, с. 201–210]. Про ступінь впливу преси на політику англійських урядів свідчить вже той факт, що англійські прем'єр-міністри та урядовці часто спілкувалися з головними редакторами окремих газет з різних питань зовнішньої політики [3, с. 138].

Що стосується питання організації дипломатичної служби в Англії, то у 60–70-х рр. XIX ст. ця держава була представлена за кордоном дипломатичними представництвами чотирьох видів: посольства на чолі з послами та місії на чолі з посланниками у країнах, з якими вона встановила дипломатичні відносини, та генеральні консульства та консульства у тих країнах, з якими такі відносини встановлені не були. Однак посольства Англії мала тоді лише в Європі, а саме: в Парижі, Константинополі, Відні, Петербурзі, Берліні, Римі [1, с. 152–172].

На середину 60-х рр. XIX ст. остаточно сформувалася система дипломатичних рангів. Так, персонал дипломатичних представництв складався з осіб, які мали наступні дипломатичні звання: аташе, третій секретар, другий секретар, перший секретар (він же секретар дипломатичної місії або посольства), посланник, посол. Звання, починаючи від аташе та закінчуючи другим секретарем, вважалося молодшим дипломатичним званням. Звання першого секретаря вважалося середнім. Звання посланника та посла були вищими дипломатичними званнями в Англії того часу [1, с. 159–163]. Крім того, членами персоналу дипломатичних представництв Англії були начальник канцелярії, архівіст, особистий секретар посла чи посланника, шифрувальники, перекладачі, клерки [1, с. 92–95]. У склад посольств також входили військові аташе. Вони підпорядковувалися не тільки міністерству закордонних справ, але й військовому міністерству [1, с. 220].

Зарубіжні дослідники підкреслюють, що вже у першій половині XIX ст. окреслилася значна роль представників Англії за кордоном, зокрема послів [3, с. 134]. Вони мали широкі повноваження. Так, посол Англії в Туреччині мав право без дозволу голови Форін офіс викликати англійський флот до Дарданелл. Отже, послы мали на той час визначальний вплив на європейську політику Англії. Ця тенденція продовжувала зберігатися в 60–70-х рр. XIX ст. [5, с. 318].

Через надзвичайну важливість посади посла, на неї обиралися найбільш досвідчені у зовнішніх справах персони, які були обов'язково аристократами. Так, серед найбільш відомих послів того часу були представники саме аристократії: це лорд Блумфільд – посол в Австрії у 1860–1867 рр., лорд Коулі – посол у Франції у 1852–1867 рр., лорд Лофтус – посол у Пруссії у 1860–1862, 1868–1871 рр. та у Росії у 1871–1879 рр., лорд Непір – посол в Росії у 1860–1864 рр. та в Пруссії у 1864–1866 рр., лорд Лайонс – посол в Туреччині у 1865–1867 рр. та у Франції в 1867–1871 рр. [12, с. 162–167].

Голова Форін офіс, якщо не був пером, то звичайно був з аристократичної родини та мав титул. Так, у 60–70-х рр. XIX ст. цю посаду займали граф Рассел (1859–1865), граф Кларендон (1865–1866, 1868–1870), граф Стенлі (1866–1868, 1874–1878), граф Гренвілл (1870–1874) [12, с. 50]. Представники широких соціальних верств домінували на той час лише на консульській службі [5, с. 313].

Дипломатичні контакти, як внутрішні, так і зовнішні, здійснювалися у письмовій та усній формі. Дипломатичне листування між Форін офіс та дипломатичними представництвами Англії за кордоном здійснювалося у 60–70-х рр. XIX ст. у формі депеш та особистих листів [1, с. 119]. Більшість голів Форін офіс писали проекти депеш самі [5, с. 318]. Дипломатичні контакти в усній формі могли здійснюватися шляхом прямих переговорів голови Форін офіс з іноземними дипломатичними представниками в Лондоні [1, с. 117]. Дипломатичні представники Англії за кордоном могли вести переговори як з дипломатами інших країн в країні перебування, так і з головою міністерства закордонних справ іноземної держави та самим монархом [15, с. 423–424].

Способи доставки дипломатичної кореспонденції були на той час різні. Так, у 60–70-ті роки XIX ст. вона доставлялась спеціальними королівськими посильними та посильними Форін офіс. Обмін дипломатичною кореспонденцією також вівся через звичайну пошту, якою пересилали як відкриті, так і зашифровані повідомлення [1, с. 117–124]. Але посильні розвозили дипломатичну пошту не кожен день. Крім того, через незадовільний стан тодішньої системи зв'язку їх поїздки займали дуже багато часу. Так, депеші, відправлені з Лондона, досягали Парижа та Брюсселя лише через два-три дні, Берліна, Відня, Лісабона, Мадрида або Петербурга – через десять днів або два тижні з моменту відправки, Константинополя та Вашингтона – через місяць, Південної Америки – через три місяці, а Китаю – через півроку [5, с. 318].

Отже, це ускладнювало вчасне реагування Форін офіс на ті чи інші події міжнародного життя. Саме через це було вирішено надати англійським послам право на самостійне прийняття деяких важливих рішень. Крім того, вирішенню проблеми зв'язку сприяв винахід телеграфу. У 60–70-х рр. XIX ст. телеграфний зв'язок пов'язував Лондон з Петербургом, Парижем, Віднем, Берліном, Константинополем. Але користуватися телеграфом було дорого і тому міністерство закордонних справ Англії використовувало його рідко, лише у особливих випадках [1, с. 122–123].

Таким чином, дослідження організації управління зовнішньою політикою в Англії у 60–70-х рр. XIX ст. свідчить про те, що управління іноземними справами в цій державі здійснювалося централізовано, дипломатична служба була професійною. Але англійський монарх та голова уряду претендували на здійснення зовнішньополітичного курсу держави та намагалися контролювати діяльність голови Форін офіс. Вплив парламенту та суспільної думки на урядову зовнішню політику в цілому не був значним.

Джерела та література

1. Jones R.A. The British diplomatic service, 1815–1914. – Gerard Cross, 1983.
2. Hayes P. The Nineteenth century, 1814–1880. – N.Y., 1975.
3. Kennedy P. The rise of Anglo–German antagonism, 1860–1914. – L., 1982.
4. The nineteenth century constitution 1815–1914. Documents and commentary / Ed. and introd. by H.J. Hanham. – L.; N.Y., 1969.
5. Clarke J. British Diplomacy and foreign policy, 1782–1865. – L., 1989.
6. Стрэчи Л. Королева Виктория / Пер. с англ. И. Малышко – Ростов-на-Дону, 1999.
7. The letters of queen Victoria, 2nd series / Ed. by G.E. Buckle. – L., 1926–1928. – 1926. – Vol. 1. 1862–1869.
8. The letters of queen Victoria, 2nd series / Ed. by G.E. Buckle. – L., 1926–1928. – 1926. – Vol. 2. 1870–1878.
9. Hansard's parliamentary debates. Third series. – London, 1830–1888. – Vol. 173. 4.02.1864–14.03.1864.
10. Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки. 1870–1914: Учеб. пособие / Сост.: П.И. Остриков, П.П. Вандель. – М., 1989.
11. Галкин И.С. Англия в 1870–1914 гг. Лекция. – М., 1952.
12. Cook Ch., Keith B. British historical facts. 1830–1900. – L., 1975.
13. Монархи, министры, дипломаты XIX – начала XX века: Сб. статей / Под ред. К.Б. Виноградова. – СПб., 2002.
14. Рыжов К. Все монархи мира. Западная Европа. – М., 1999.
15. Selected speeches on British foreign policy, 1738–1914 / Ed. by E.R. Jones. – L., 1924.

Summary

In the article the organization of the foreign policy management in England in the 60-70s of the XIX century and factors, which influenced it are investigated. The degree of the monarch's, the prime minister's, parliament's, press's influence on the process of acceptance and realization of foreign policy decisions is defined. The detailed characteristics of the management organization of foreign policy in England, in the centre and on places, in this period are given. As a result it was found out that the monarch and the prime minister

pretended on the management of English foreign policy and tried to control the activity of the head of Foreign office. The diplomatic service in England at that period was professional.

В. С. Кошелев

МОДЕРНИЗАЦИИ ТРАДИЦИОННОГО ОБЩЕСТВА И ПОЛИТИЗАЦИИ ИСЛАМА В ЕГИПТЕ (вторая половина XIX – начало XX в.)

События последних десятилетий с исключительной наглядностью свидетельствуют об активной и вместе с тем противоречивой роли ислама как политической силы, громко заявившей о себе на рубеже XX – XXI вв. Так называемый исламский фактор находит самое разнообразное проявление как в социально-экономической сфере ряда мусульманских государств, так и на международной арене. Рост антизападных настроений в исламском мире сопровождается растущей обеспокоенностью европейцев перед лицом «исламской угрозы», исходящей прежде всего от мусульманских экстремистов. Некоторые исследователи и аналитики предвещают неизбежность столкновения между исламской цивилизацией и Западом. Широкую популярность в этой связи получила небесспорная концепция «столкновение цивилизаций» С. Хантингтона. Глобальная политика в настоящее время все больше стала учитывать взаимодействие локальных цивилизаций. Своеобразным феноменом конца XX в. стало возрождение и радикализация ислама на постсоветском пространстве. Отнюдь не случайно исламская проблематика стала важнейшим направлением мировой исторической науки.

Сложный и противоречивый характер цивилизационного развития мусульманского мира, естественно, требует тщательного изучения и глубокого осмысления. При этом весьма полезным, с эвристической точки зрения, представляется обращение не только к общим или региональным проблемам ислама, но и к многообразию его проявлений в отдельных странах арабо-мусульманского мира в период активной европейской экспансии XIX в., сопровождавшейся постепенной модернизацией традиционного восточного общества. В этом смысле весьма показательна история так называемого политического ислама в одной из крупнейших стран арабского Востока – Египте.

Своеобразие длительной исторической эволюции египетского общества заключается в том, что с 525 г. до н. э. и на протяжении более двух тысячелетий оно находилось под властью чужеземных завоевателей. Персов сменили эллины и римляне, византийцев – мусульманские халифы и мамлюкские султаны. После того, как в 1517 г. турки-османы разгромили войска мамлюкских правителей, Египет вошел в состав Османской империи. Почти 400-летнее пребывание в составе этой огромной державы наложило неизгладимую печать на все стороны жизни египетского общества. Тем не менее, в основе своей оно сохранило самобытный характер, определявшийся специфическими формами хозяйственной деятельности и приспособленностью населения к природной среде.

По мере ослабления Османской империи и постепенного возвышения мамлюкской прослойки значение турецкого паши, официального наместника (вали) султана в Каире, падало. К началу XVIII в. вся полнота власти практически перешла в руки мамлюкских беев. С этого времени явственно обозначилась тенденция, направленная на создание полунезависимого египетского феодального государства. Н. Иванов считает, что после 1711 г., когда мамлюки впервые изгнали турецкого пашу, в стране при сохранении сюзеренитета султана был восстановлен мамлюкский эмират [1, с. 159].

Многие авторы, порой независимо друг от друга, приходят к единому выводу: предпосылки для создания независимого египетского государства формировались задолго до прихода европейцев и превращения Египта в английскую колонию. В этой связи ученые обращают внимание на такие малоизученные явления, как ориентация мамлюкских правителей на местные традиции общественной и государственной жизни, их покровительство местным (автохтонным) представителям искусства и культуры, кризис арабо-мусульманского классицизма и рост значения фольклора, появление первых суфийских трактатов, написанных на народном разговорном языке, наконец, развитие культа местных святых, находившегося в противоречии с концепцией «ортодоксального ислама» [1, с. 160; 2, с. 333; 3, с. 57–75].

Глубокий кризис, который переживала отсталая система восточнофеодального общества, совпал с французским вторжением в 1798 г. С этого времени внешний фактор становится важнейшим в числе условий, способствовавших разрушению традиционной структуры египетского общества и созданию новых социально-политических связей. Мамлюкские правители не смогли оказать организованного сопротивления европейским завоевателям. Дело защиты страны взял в свои руки народ – факт, безусловно, ярчайший в новой истории Египта.